

«ЮРИДИЧНА НАУКА БЕЗ ВИХОДУ НА ПРАКТИКУ»

гість редакції – д. ю. н., професор, завідувач кафедри факультету правничих наук Києво-Могилянської Академії Микола Козюбра про успіх юриста, професійне зростання та поєднання теорії та практики

Микола Іванович Козюбра не лише шанований правознавець, теоретик права, але й практик. Закінчивши університет, він працював слідчим, потім зайнявся науковою та викладацькою роботою, сягнув вершин теоретичної юриспруденції. Його вважали (хоч, як поділився з нами сам Микола Іванович, себе він таким не вважав) автором чи не однієї з перших робіт із філософії права в радянській українській правовій науці. Поверненням до практики для нього стала робота суддею Конституційного Суду України. Його називали неформальним лідером КСУ першої каденції. Він був доповідачем у першій справі КСУ, а в багатьох справах – хоч і не виступав доповідачем – був, так би мовити, «науковим консультантом». Працюючи в колах спіралі «практика-наука-практика-наука», професор Козюбра переконався: «Юридична наука без виходу на практику є безперспективною». Про це та інше читайте далі в інтерв'ю зі знаним правознавцем, котрому нещодавно виповнилось 70 років, і який понад 50 років «прожив» у праві

УСПІХ УЧЕНОГО-ЮРИСТА

■ **Пане Козюбра, що означає успіх у юридичній науці? Які його критерії?**

– Успіх у юридичній науці – це, насамперед, визнання іншими науковцями. Окрім того, це створення своєї наукової школи, наявність учнів. Ще одним критерієм успіху можна назвати якість публікацій. Саме якість, а не кількість. Цей критерій у нас не дуже широко використовується. Проте кількість запозичених ідей і посилення на праці науковця визначають

ва, наука відсунута навіть не на другий план. На жаль, так побудована вся вища школа.

Отже, в університеті мені не вдалося досягнути всіх поставлених цілей.

■ **Скількох аспірантів і докторантів ви підготували?**

– Із моїх аспірантів захистилося більше 30-ти, а докторантів – семеро. На підході ще 4 докторські дисертації.

■ **Чи є у вас улюблені учні?**

– Так, є. Мені не хотілося б когось виділя-

УПОДОБАННЯ Й ОСОБИСТІ СМАКИ	
Колір	Кольори природи (від зеленого до жовто-багряного)
Авто (марка, модель, який віддає перевагу)	VW (Volkswagen)
Кухня, ресторан	Рибні страви, ресторан «Царське село»
Парфум	Французькі
Годинник	«Орієнт», Японія
«Джентльменський набір»	Рукописи, книжки, портфель і ручка
Місце (країна, місто, заклад) відпочинку	Україна, Карпати, м. Трускавець, санаторій «Кришталевий палац»
Хобі	Дача, ландшафтний дизайн, рибальство
Книга та художній фільм	Мемуарна, історична література, останнім часом – твори сучасних вітчизняних письменників

якість його наукових праць. У Європі – це дуже розповсюджені критерії оцінки наукового рівня. Ми до нього теж прийдемо.

■ **Чи вдалося вам створити наукову школу?**

– Я не можу сказати, що мені зовсім не вдалося її створити. Проте моє наукове життя так склалося, що наукова школа дещо розпорошена. Я починав її створювати в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького. Через певні обставини мені довелося піти з Інституту. Проте я не впевнений, що зберіг би наукову школу, навіть якби залишився працювати в Інституті. Багато моїх учнів змушені були піти з науки з відомих економічних причин.

У Київському національному університеті ім. Т. Шевченка в мене були учні (і аспіранти, і докторанти), проте в університеті, на відміну від Інституту держави і пра-

ти персонально, але загалом найчастіше згадуються перші учні. Коли науковець ще не має авторитету в царині підготовки аспірантів, його учні більше працюють самостійно, менше звертаються за допомогою. Науковий керівник, у свою чергу, є більш прискіпливим до своїх аспірантів.

Багато хто з моїх перших учнів сьогодні уже є доктором наук. Наприклад, найпершим моїм учнем був Євген Бурлай. На жаль, хоч він уже переріс навіть рівень деяких осіб, які захистили докторські дисертації, його наукова доля склалася таким чином, що він досі не завершив докторську дисертацію. Він дуже глибокий і авторитетний дослідник.

Я готовий йому допомогти. Проте зараз він працює заступником голови Секретаріату КСУ, а на цій посаді

не так багато можливостей для доопрацювання дисертації.

Серед моїх перших учнів назвав би Анатолія Зайця, який теж працює на практичній роботі, хоча є доктором наук, Наталію Оніщенко, яка залишається в Інституті держави і права, Світлану Бобровник.

Мої учні (і кандидати, і доктори наук) – по всій Україні. Приємно, що вони мене не забувають, приїздять без особливого запрошення не тільки на ювілеї, але й на інші заходи. Напевно, в моєму віці це і є найважливішим.

■ **Напевно, ви знаєте, що нещодавно премію ім. Ярослава Мудрого було присуджено науковій праці, виданій відділом Інституту держави і права, який очолює ваша учениця Наталія Оніщенко?**

– Так, справді. Проте, визнаю чесно, я не надаю дуже великого значення всім цим преміям. Я добре знаю, як це інколи робиться. Звання, премії зовсім не свідчать про визнання серед науковців того чи іншого вченого.

У науковій спільноті добре знають і без звань, без премій і нагород, хто є хто в Україні. Я добре розумію, що ми живемо у світі, де звання чи нагорода є певним визнанням. Від цього, мабуть, не відмовляться. Проте нам слід орієнтуватися на європейські стандарти. Так, не можна сказати, що не почесно бути членом наукового товариства чи членом наукової академії. Однак на відміну від вітчизняної практики, це грає роль лише в дні великих ювілеїв, або цю обставину вже в некрологах указують.

В Україні посади професора та доктора наук є досить приниженими. На мій погляд, якщо ці посади підтверджуються науковими працями, кількістю посилення на них, впевненістю науковця, що він щось зробив для науки, то це є важливішим за будь-які нагороди та почесні звання.

■ **Але ж ми знаємо, що у вас є державні нагороди?**

– Так, у мене є певні нагороди. Це деякою мірою є лише фактором визнання того, що мною уже зроблено.

Перший свій орден «За заслуги» першого ступеня я отримав за розробку проектів Конституції України. Важка праця була, складна. Тоді були відзначені всі, хто працював над цими проектами. Я вважаю, що це було правильно.

Другий орден «За заслуги» другого ступеня отримав у Конституційному Суді України. Я був суддею-доповідачем по найпершій справі, яку розглядав новостворений КСУ. Ця справа стосувалася питання поєднання депутатського мандату з іншими видами діяльності. Певною мірою я тоді допомагав суддям КСУ, які прийшли з судів загальної юрисдикції і ще не мали

досвіду. Більшість ідей, які були за-

кладені у рішення по даній справі, це справді мої ідеї. Те рішення КСУ вийшло компромісним, але працюючи у КСУ, я завжди виходив із того, що КСУ повинен приймати рішення з урахуванням його можливих наслідків.

■ **Отже, суддя КСУ повинен керуватися не тільки Конституцією?**

– Ні, він мусить керуватися Конституцією, але велике значення має володіння суддею прийомами тлумачення права. Причому не тільки буквального тлумачення, до чого звикли, але й системного тлумачення, динамічного, еволюційного.

На мою думку, завдання, які я перед собою ставив працюючи в КСУ, я виконав. Неофіційно мене навіть називали неформальним лідером КСУ. Проте це не стільки моя заслуга, скільки заслуга юридичної науки, яку я представляв. Я більш широко дивився на проблеми, не замикався на загальноприйнятих видах тлумачення.

Я прагнув визначити ідею, дух Конституції (не плутати з революційною доцільністю), а отже – підходив ширше до вирішення окремих питань, ніж інші судді КСУ.

РОЗУМІННЯ ПРАВА

■ **Пане Козюбра, як ви, як професор права, розумієте право і визначаєте свій тип праворозуміння?**

– Я не називаю ні визначення права, ні визначення верховенства права. В таких випадках я згадую спробу отримати такі визначення від провідних французьких теоретиків права одним із правових французьких журналів. Організатори опитування науковців дійшли висновку, що втиснути в якісь жорсткі межі визначення права просто неможливо. Також неможливо розробити універсальне, придатне на всі випадки життя визначення верховенства права.

Проте це зовсім не означає, що не можна дати характеристику найбільш істотних рис права чи верховенства права. Визначення цих рис саме по собі складна справа. На Заході їх називають десятки. Я зводжу їх десь до десяти за допомогою об'єднання й узагальнення.

■ **Тобто загального визначення права дати неможливо?**

– Загальна ідея тут така: право ніколи не зводиться лише до змісту законів, навіть якщо ці закони відповідають ідеям справедливості, розумності, свободи, рівності, тобто є правовими законами. Право ніколи не може бути зведене і до якихось ідеалів (як за доктриною природного права). Не може бути зведене право і до конкретних рішень чи конкретних правовідносень соціологічної юриспруденції.

Загалом, у праві повинно нагромаджуватись усе те позитивне, що віднайшло людство в процесі свого розвитку.

Проте це не означає, що такий синтез слід викладати в якомусь універсальному визначенні права.

Але розуміти, де виникає право, у зв'язку з чим з'являється право і як

«Успіх у юридичній науці – це, насамперед, визнання іншими науковцями»

«Я глибокий і переконаний прихильник загальних принципів права...»

«Проте, в університеті, на відміну від Інституту держави і права, наука відсунута навіть не на другий план»

Є БЕЗПЕРСПЕКТИВНОЮ»

Його потрібно відшукати в конкретній життєвій ситуації – дійсно потрібно.

У своїх останніх роботах з верховенства права я намагався окреслити основні шляхи цього пошуку. Причому не тільки для законодавця, а для судді, адвоката та будь-якого іншого юриста, незалежно від того, в якій сфері він працює.

■ **Все ж, яким є ваш тип праворозуміння?**

– У радянські часи при виході моєї монографії і захисті докторської дисертації дехто відносив мене до прихильників соціологічної юриспруденції. Сам я себе не вважав прибічником цього підходу і ще тоді прагнув синтезувати абстрактні принципи права, норми права (його інституційний вимір) і правовідносини.

Я не можу сказати, що мені це вдалося повністю. Проте я і сьогодні вважаю, що не варто заперечувати здобутки будь-якої наукової школи. Згідно з природно-правовим підходом, невід’ємні права людини є першоджерелом права, незалежно від розуміння цієї невід’ємності. Нормативізм у праві має безліч здобутків: тлумачення права, норма права, підстави юридичної відповідальності тощо. Якщо говорити про правовідносини, то я переконаний, що в умовах сучасної дійсності велика кількість правовідносин виникає до того, як сформована норма права.

Отже, я прихильник синтезованого, інтегративного підходу до розуміння права. Я розумію, що це не нова постановка проблеми праворозуміння, але вона найбільш переконлива, тому що не відкидає здобутків усіх шкіл та напрямків.

■ **Якби вас спитав онук про те, що таке право, як би ви його визначили?**

– Я б свою чергу поставив питання таким чином: що таке право в конкретній ситуації? Я прив’язую пошук права до конкретної правової події. Може бути абсолютно нормально написаний закон, але не розрахований на конкретний випадок. Я не зможу сказати, що в цьому законі виписане право. Також закон може бути просто застарілим. Може виникати така практична ситуація, що право в ній слід буде шукати в правових ідеях, наприклад, в ідеї справедливості. Проте, це не означає, що ми будемо керуватися якимись абстрактними уявленнями про справедливість. Ми залучимо широкий нормативний матеріал, який міститься в Конституції, в міжнародних правових документах тощо.

Я глибокий і переконаний прихильник загальних принципів права, які сьогодні не формулюються ні в Конституції, ні в законодавстві, які вироблені зусиллями правової науки і практики, зокрема судової практики. Правових принципів, які ніде не зафіксовані, є на сьогодні дуже багато: принцип пропорційності, принцип визначеності, принцип довіри тощо.

Саме цими принципами повинні керуватися юристи при пошуках права в конкретній ситуації.

ЮРИСТ-ПРАКТИК

■ **Пане Козюбра, чи здійснилися ваші професійні мрії?**

– Здебільшого вони здійснилися. Зокрема, в науково-освітній діяльності. Йдеться не лише про захист кандидатської та докторської дисертацій. А й про наукову та викладацьку діяльність в Україні та за її межами, що принесла мені визнання.

■ **А якщо говорити про практичну діяльність?**

– Чи відбувся як юрист-практик? Загалом я не дуже готував себе до практичної діяльності. Навіть коли потрапив за призначенням в органи МВС.

Я не можу сказати, що то було моїм бажанням. Так сталося. Тоді в систему МВС направляли всіх, хто пройшов медкомісію... Можливо, цей досвід – роботи оперативним працівником – стимулював моє повернення вже на іншу практичну роботу, яка мала більш науковий характер – у Конституційний Суд.

Чи відбувся як суддя? Вважаю, що так. Тому що загалом судді судів загальної юрисдикції раніше з певним скепсисом ставилися до працівників освітніх, наукових колективів. Видається, що працюючи в КСУ, мені вдалося переконати суддів, причому всіх, у тому, що КСУ це якраз та інстанція, у якій мали би працювати вихідці з наукових колективів – інститутів чи університетів. Так є на Заході й рано чи пізно й ми до цього прийдемо.

■ **Тобто робота в КСУ була для вас поверненням до практики?**

– Певною мірою так. Хоча це була, по-перше, практична діяльність пов’язана з науковою роботою. Бо робота в КСУ є переважно дослідницькою. Робота в КСУ збагатила мене не тільки як конституціоналіста (хоч я себе таким не вважав до того, як мені довелося працювати над проектами Конституції)... а й як теоретика і філософа права. Як суддя КСУ я не можу вважати себе таким, що не був на своєму місці. Гадаю, зі мною погодяться й інші судді КСУ.

У цьому плані, з одного боку, моя праця як науковця сприяла роботі в КСУ, а з іншого, вона допомагала моєму зростанню як науковця. Йдеться про набуття іншого підходу. Раніше могли мене звинувачувати в абстрактності, академізмі, навіть схоластиці. То під час роботи в КСУ дійсно з’являється відчуття, що навіть та сама філософія права чи загальна теорія права, якщо вона не працює, хоча б опосередковано на практику, то від цієї науки сенсу мало.

■ **Тобто юридична наука має орієнтуватися на практику?**

– Юридична наука без виходу на практику є безперспективною.

■ **Яким має бути кредо юриста?**

– Професійне кредо, яке могло би бути виключно для юриста...

ПЕРСОНА

П.І.Б.	Козюбра Микола Іванович
Вік (д. н.)	70 років (28.11.1937)
Стаж	У галузі права – понад 46 років
ЮНЗ	Національний університет «Києво-Могилянська Академія», факультет правничих наук (ФПвН НаУКМА)
Посади	Завідувач кафедри державно-правових наук, керівник магістерської програми з правознавства
Досвід	– із 2003 – на ФПвН НаУКМА; – 1996-2003 – суддя КСУ (звільнено «у зв’язку з досягненням ним 65-ти років»); – 1990-1996 – завідувач кафедри теорії та історії держави і права Київського університету; – 1965-1990 – в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: аспірант, молодший, старший науковий співробітник, із 1982 – зав. відділу теорії держави і права; – 1961-1965 – в органах МВС: оперуповноважений слідчий, старший слідчий на Вінниччині та в Києві
Інше	Головний редактор «Українського права», «Виборів і демократії» (співголова науково-редакційної ради), редактор видань: «Вісник КСУ», «Вісник ЦВК», «Вісник Міністерства юстиції», «Проблеми філософії права» та ін. Член: Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права; Науково-консультативна рада при ВАСУ. Національна рада з питань державного управління та місцевого самоврядування при Президенті України
Спеціалізації	Загальна теорія права, філософія права, конституційне право
Освіта, кваліфікація	Член-кореспондент АПРНУ (з 1996), академік Укр. академії політ. наук (з 1993), професор (з 1986), д. ю. н. (із 1980, тема дисертації: «Взаємодія соціалістичного права і суспільної свідомості»), к. ю. н. (із 1968, тема дисертації: «Переконання і примус у радянському праві»), «юрист» (із 1961, ЮФ Київського ун-ту (1956-1961))
Відзнаки	Орден князя Ярослава Мудрого V ступеня (2007); орден «За заслуги» II ступеня (2001); Заслужений юрист України (з 1997), Почесна відзнака Президента України (1996), орден «За заслуги» III ступеня
Авторитет у галузі права	Професори Петро Омелянович Недбайло (1907-1974), Яків Маркович Брайнін (1899-1975)
Найбільші професійні досягнення	З-поміж інших: відстоювання в радянський період позицій так званого «широкого праворозуміння»; постановка в радянській науці нової (й нині актуальної) проблеми й окреслення шляхів дослідження взаємозв’язків права та суспільної свідомості, права у різних формах буття
Професійна мрія	Здебільшого мрії здійснилися в науково-освітній діяльності. Хотілося б завершити фундаментальну працю із загальнотеоретичних і філософсько-правових проблем права
Професійне кредо	Професіоналізм, патріотизм і порядність

Його складно сформулювати. По-перше, це професіоналізм. По-друге, порядність, моральність. По-третє, що, можливо, й необхідне і в цьому плані для абітурієнтів варто розробляти відповідні тести – це відчуття справедливості. Дійсно, без цього юриста не буде. Воно має сформуватися чи то з дитячих років, чи то в процесі його професійного формування як особистості. Знання права не компенсує відчут-

тя справедливості. Крім того, юрист має бути патріотом. Тобто йдеться про наявність у юриста трьох «П»: професіоналізм, патріотизм і порядності, а також наявність відчуття справедливості.

Спілкувався **СЛАВІК БІГУН**
«Юридична газета»

«Звання, премії зовсім не є свідчать про визнання серед науковців того чи іншого вченого»

«Робота в КСУ збагатила мене не тільки як конституціоналіста... а й як теоретика і філософа права...»

«... відчуття справедливості. Дійсно, без цього юриста не буде»